

ZÁMEK HRUBÁ SKÁLA NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ VÝZNAMU A VYUŽITÍ SMÍŘICKÉHO SÍDLA
V KONTEXTU RODOVÉHO DOMINIA

HANA PRIXOVÁ DVORSKÁ

Zámek Hrubá Skála je romanticky umístěná stavba v srdci Českého ráje, s bohatou historií, jejíž starší stopy dnes překryly mnohé přestavby. Stavební vývoj zámku byl komplikovaný po celou dobu jeho existence. Časté mladší úpravy zapříčinily potlačení historického rázu objektu a ve svém důsledku také poměrně malý zájem historiků umění o jeho architektonický vývoj. Stavba stojí téměř stranou zájmu badatelů, což je do jisté míry pochopitelné s ohledem na stav dochování jejich starších historických konstrukcí. Přesto však svého času byla Hrubá Skála důležitým sídlem jednoho z nejbohatších renesančních rodů

v českých zemích – Smiřických ze Smiřic. Právě renesance byla obdobím, jež se podstatně zapsalo do stavební historie zámku. V letech 1515–1524 se panství Hrubá Skála zmocnil Zikmund (I.) Smiřický ze Smiřic a zdejší hrad, jehož počátky sahaly už před polovinu 14. století,¹⁾ učinil svým sídlem a centrem svého panství v severovýchodních Čechách. Dalšími majiteli Hrubé Skály byli postupně Jindřich, Zikmund (II.), Jaroslav (II.), Albrecht Václav a Albrecht Jan Smiřičtí. I za jejich držení dominia objekt plnil sídelní a správní funkci, a to víceméně až do roku 1618. V následujících zhruba dvou stoletích však význam Hrubé Skály slábl. Valdštejnové, kteří ji vlastnili až do 20. let 19. století, ji sice nechali barokně upravit, nicméně zámek dvakrát vážně poničily požáry. Nového rozkvětu se Hrubá Skála dočkala po roce 1821, kdy ji získali Aerenthalové. Ti, za pomoci architekta Bernharda Gruebera, v 60. letech 19. století vtiskli rezidenci novogotický ráz, upravený ještě na počátku 20. století Karlem Salačem a Josefem Schulzem. Výsledný vzhled pak ještě poznamenaly novodobé

Obr. 1: Johann Anton Venuto, veduta zámku Hrubá Skála, 1822 (převzato z J. A. Venuto, o. c. v pozn. 11).

zásahy provedené při adaptacích zámku k obytným účelům ve druhé polovině 20. století.

Všechny tyto stavební aktivity vedly k vytvoření středně velkého zámeckého areálu, vystavěného na plochem temeni pískovcového bloku, které uzavírá vysoký okraj skalního masivu nad stejnojmennou obcí v Českém ráji. Díky této poloze se zámek uplatňuje v dálkových pohledech z osídleného údolí Libuňky. Od západu jej obklopují zalesněné hřbety Jičínské pahorkatiny, po jejímž okraji stoupá stezka umožňující jediný příchod k areálu. Okolní přírodní podmínky nedovolují jiný přístup a chrání zámek ze zbývajících tří stran. Terén, na němž se stavby rozkládají, je rozdělen příčnými skalními průrvami, druhotně upravenými v zámecké příkopy, na tři části orientované delší osou přibližně ve směru sever-jih. Na západní plošině se nachází bývalé předhradí s kostelem sv. Josefa, farou a hotelem z roku 1894. Vlastní areál zámku zaujal střední a východní temeno bloku. Na střední plošině je situováno hospodářské zázemí, přístupné po barokním mostě. Sídelní část areálu zámku se rozkládá na posledním, nejlépe chráněném východním bloku. Vede k němu druhý kamenný most ústící do průjezdu hlavní brány v západním křídle a zpřístupňující obdélné zámecké nádvoří. To je sevřeno budovami, s výjimkou podstatné části východní strany, která poskytuje volný výhled do

1) O historii hradu a zámku např. A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X. Bolešlavsko*. Praha 1895, s. 44–55; R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha 1984, s. 157–160; T. Durdík, *Hrady Českého ráje*, in: I. Navrátil ed., *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. dubna 2009 v Turnově, Turnov 2009, s. 81–114, s. 100.

Obr. 2: František Alexander Heber, veduta zámku Hrubá Skála, 1844 (převzato z F. A. Heber, o. c. v pozn. 12).

krajiny. Zámecká stavba, nesoucí výrazné novogotické znaky, dnes již jen pramálo připomíná svůj středověký a raně novověký původ. Na významnou renesanční fázi dnes na první pohled odkazuje snad jen fragmentárně dochovaná sgrafitová výzdoba a arkádová loggie, která byla v 19. století již natolik poškozená, že její architektonické tvarosloví Bernhard Grueber musel pouze „parafrázovat“ v obnovené konstrukci.

I přes toto torzovitě dochování renesančního stavu si lze položit otázku, jaký význam pro Smiřické měla Hrubá Skála za jejich vlastnické éry? A jak se postupem času a pod vlivem historických událostí tento její význam měnil? Článek si klade za cíl v první řadě upozornit na neprávem opomíjenou renesanční etapu existence stavby a naznačit její tehdejší význam v kontextu smiřického panství. Půjde o vymezení renesanční fáze zámecké stavby a určení jejího funkčního využití Smiřickými, a to na základě dochovaných stavebních struktur a architektonických fragmentů, za pomoci starší vlastivědné literatury, vedut a dobových pramenů. Právě využití pramenů – smiřických inventářů a komorních knih – totiž nabízí možnost pohlédnout na pozdně renesanční Hrubou Skálu z dosud méně známého úhlu pohledu a v souvislostech, jimž zatím nebyl věnován dostatek pozornosti. Vzhledem k tomu, že v odborné literatuře byl zámek zmiňován spíše vzácněji, je možné předpokládat, že mnoha zde naznačeným otázkám bude věnováno i další badatelské úsilí.

PÁNI ZE SMIŘIC V RANÉM NOVOVĚKU

Historie pánů ze Smiřic byla, na rozdíl od dalších významných českých rodů, velmi krátká, nicméně o to zajímavější.²⁾ Do panského stavu byli přijati pravděpodobně nedlouho před rokem 1500³⁾ a již rok 1618 zna-

menal definitivní odchod těchto aristokratů protestantského vyznání ze scény české historie. Po celé 16. století Smiřičtí usilovně budovali a rozšiřovali své majetky, aby se stali majiteli rozlehlého a poměrně celistvého dominia. O jejich vzdělání a zcestovalosti nemůže být pochyb. Už v první polovině 16. století se prokazatelně pohybovali v blízkosti habsburského dvora a jednotlivé Habsburky doprovázeli na cestách, např. do Nizozemí nebo Polska. V letech 1551–1552 se dokonce členové rodu účastnili legendární cesty českého panstva vstříc Marii Kastilské do Itálie.⁴⁾ Byli to Jaroslav (I.), Albrecht a Jindřich, synové Zikmunda (I.) Smiřického a pomyslní zakladatelé rodových linií – černokostelecké, náchodské a hru-

boskalské (pro přehlednost spletné genealogie viz zjednodušenou genealogickou tabulku Smiřických ze Smiřic). Opětovné koncentraci rodového vlastnictví napomohlo prozíravé rozhodnutí nejstaršího ze Zikmundových synů, majitele černokosteleckého panství Jaroslava (I.), jenž v roce 1597 zemřel bez dědiců, jimž tři roky před smrtí ustanovil seniorátní fideikomís. Podle něj měl majetek dědit vždy nejstarší mužský člen celého rodu. To nakonec, ruku v ruce s mnohými následnými předčasnými úmrtími Smiřických, vedlo k postupnému soustředění majetku v držení pouze jediné osoby. Právě toto období druhé poloviny 16. a počátku 17. století lze charakterizovat jako etapu strmého vzestupu smiřických aristokratů. Na přelomu 16. a 17. století totiž začala viditelně sklízet ovoce obdivuhodná ekonomická inteligence Smiřických, z nichž se postupně stal jeden z nejbohatších rodů v našich zemích. Počátkem 17. století směle financovali české stavy a půjčovali i takovým osobnostem, jakými byli např. saský kurfiřt Kristián II., Jindřich Matyáš Thurn, Anna Kateřina Šliková, Aleš Berka z Dubé a dokonce i samotný císař Rudolf II.⁵⁾ Smiřickým se během dospívání dostávalo prvotřídního vzdělání na protestantském gymnáziu ve Zhořelci, na univerzitách v Heidelbergu a v Basileji, absolvovali studijní cesty nejen do Itálie, Francie, Anglie či Nizozemí, ale i do dalších evropských zemí.⁶⁾ Na sklonku

Sedláček, viz Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí XXIII. Praha 1905, s. 514. Nicméně, důležité informace o příslušnosti Smiřických k panskému stavu již před rokem 1500 podal J. Pánek. Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552. České Budějovice 2003, s. 24.

4) J. Pánek, o. c. v pozn. 3.

5) O finanční situaci a schopnostech Smiřických podrobně pojednal Jaroslav Čechura. Za všechny početné práce autorovy lze jmenovat aspoň: J. Čechura, Smiřičtí – finančníci českých stavů v roce 1609 (pohled do komorních počtů Albrechta Jana ze Smiřic), in: Stopami dějin Náchodska 12, 2008, s. 141–159; *týž*, Smiřičtí – český zázrak, in: České země v letech 1584–1620, Praha 2009, s. 281–301; *týž*, Poslední Smiřičtí – bankéři mezinárodního formátu, in: Z. Beran ed., Východočeská šlechta, její sídla a teritoria. Praha 2013, s. 96–104.

2) O zakladateli smiřického rodu Janu Smiřickém ze Smiřic pojednal J. Jukl, Jan Smiřický ze Smiřic † 1453. Praha 2012.

3) V literatuře se často uvádí datum 1554, které poprvé užil August

16. století se jim podařilo vytvořit silné, rozsáhlé a v podstatě geograficky téměř souvislé dominium ve východních a severovýchodních Čechách, a potvrdit tak jedno z předních postavení mezi českými šlechtickými rody. Poslední významný člen klanu – Albrecht Jan Smiřický – snad dokonce i pomýšlel na trůn českých králů.⁷⁾ „Zlaté období“ Smiřických však netrvalo dlouho, neboť je stihl podobný osud jako i jiné významné rody počátku 17. století – v krátkém časovém úseku postupně zemřeli všichni mužští potomci, a to velmi mladí a hlavně bez dědiců.⁸⁾ V roce 1608 zemřel jeden z nejvýznamnějších členů rodu, představitel hruboskalské linie vyčleněné z rodové posloupnosti od roku 1558, Zikmund (II.) Smiřický ze Smiřic; muž, jemuž lze připsat velké zásluhy na rozmnožení rodového majetku.⁹⁾ Pán, který po sobě zanechal dvě dcery – Alžbětu Kateřinu a Markétu Salomenu – a tři mužské dědice – Jaroslava (II.), jenž však roku 1611 zemřel ve věku pouhých 23 let, Albrechta Jana, jemuž bylo v době otcovy smrti teprve 14 let, a choromyslného Jindřicha Jiřího. Po Zikmundově smrti se stal Jaroslav (II.) nejstarším mužským potomkem Smiřických a v intencích fideikomisu tedy správcem veškerého rodového majetku. Jaroslav však nečekaně zemřel už tři léta po svém otci, v roce 1611. Jeho bratr Albrecht Jan stále ještě nebyl uznán plnoletým a správa smiřického majetku se soustředila do rukou Albrechta Václava z druhé smiřické větve – náchodské, který však Jaroslava přežil o pouhé tři roky. Poslední z rodu, jenž mohl zabezpečit jeho kontinuitu, Albrecht Jan, zesnul roku 1618. Události na Bílé hoře jen krátce přežili pouze dva z jeho sourozenců, slabomyslný bratr Jindřich Jiří a sestra Markéta Salomena Smiřická, provdaná Slavato-

Obr. 3: Hrubá Skála (okres Semily), tzv. císařský otisk mapy stabilního katastru, 1842 (ÚAZK, o. c. v pozn. 51).

vá z Chlumu. Ta byla politickými okolnostmi po porážce protestantských stavů z roku 1620 přinucena k emigraci, čímž byl osud rodu v českých zemích víceméně zpečetěn a ukončeno jeho působení na historické scéně.

ZÁMEK HRUBÁ SKÁLA JAKO OBJEKT ZÁJMU HISTORIOGRAFŮ

Zámek Hrubou Skálu stručně zmínila již topograficko-vlastivědná díla z konce 18. a počátku 19. století, v nichž byl autenticky, ale úsporně zachycen jak tehdejší stav objektu, tak základní údaje z jeho historie.¹⁰⁾ Tyto práce měly možnost zaznamenat stav budov až po velkém požáru, který zachvátil zámek v roce 1710 a zničil jeho značnou část, včetně archivu. Z počátku 19. století pochází také veduta Johanna Antona Venuta,¹¹⁾ která zachytila zámek před další zásadní přestavbou v 60. letech 19. století. Situaci objektu před Grueberovými zásahy formou popisu doplněného vedutami přibližuje i o dvě desetiletí mladší dílo Františka Alexandra Hebera.¹²⁾ Jeho publikace je pro poznání renesančního stavu velmi důležitá, neboť se alespoň částečně věnuje popisu nejstarší části zámku s původní „starobyloou“ výzdobou. Na F. A. Hebera navázal o půlstoletí později obsáhlou kapitolou ve svých proslulých *Hradech a zámcích království Českého* August Sedláček, který ve velké míře čerpal z poznatků svého předchůdce, ale doplnil je o aktuální informace o podobě zámku po přestavbě objektu z 60. let 19. století.¹³⁾ O něco pozdější práce Josefa Vítězslava Šimáka z roku 1909¹⁴⁾ po krátkém

6) O studiích a studijních cestách Smiřických např. A. Holasová, Cesta za vzděláním Jaroslava II. Smiřického ze Smiřic (1588–1611), in: J. Hrdlička – P. Král edd., Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 35–69; M. Holý, Výchova a vzdělání české a moravské šlechty (1500–1620). Disertační práce. Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2008.

7) Jedná se o domněnku, objevující se v současné historické literatuře a vycházející nejen z bohatství Smiřických a jejich účasti ve stavovském povstání, ale také např. z doložených zasnub Albrechta Jana s hanavskou princeznou Amálií Alžbětou, a snad i jeho honosného pohřbu. Velmi opatrně se o této spekulaci zmínil např. J. Čechura 2009, o. c. v pozn. 5, s. 99. O vztahu Albrechta Jana s hanavskou princeznou obšírně pojednala M. Lamberg, Im Strudel der böhmischen Ständekatastrophe. Das unvollendete Verlöbniß des Albrecht Johann Smiřický mit Amalie Elisabeth von Hanau und der Kampf um das Erbe, Bohemia – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 35, 1994, s. 1–44.

8) Smiřičti nebyli jediní, které postihl v pozdní renesanci tento osud. Na přelomu 16. a 17. století vymřelo více významných českých šlechtických rodů – Rožmberkové, páni z Hradce či Boskovicové. Tohoto jevu si všiml např. R. J. W. Evans, Rudolf II. a jeho svět. Praha 1997, s. 61. O významu předposledního z rodu Smiřických svědčí také jeho monumentálně pojatý pohřeb. O něm napsal M. Sládek, Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic, in: L. Bobková – M. Neudertová edd., Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem 1995, s. 215–218.

9) Srov. např. V. Pešák, Panství rodu Smiřických v letech 1608–1618. Hospodářská skladba českého velkostatku začátkem XVII. stol., in: Sborník archivu Ministerstva vnitra XIII, Praha 1940, s. 7, 161.

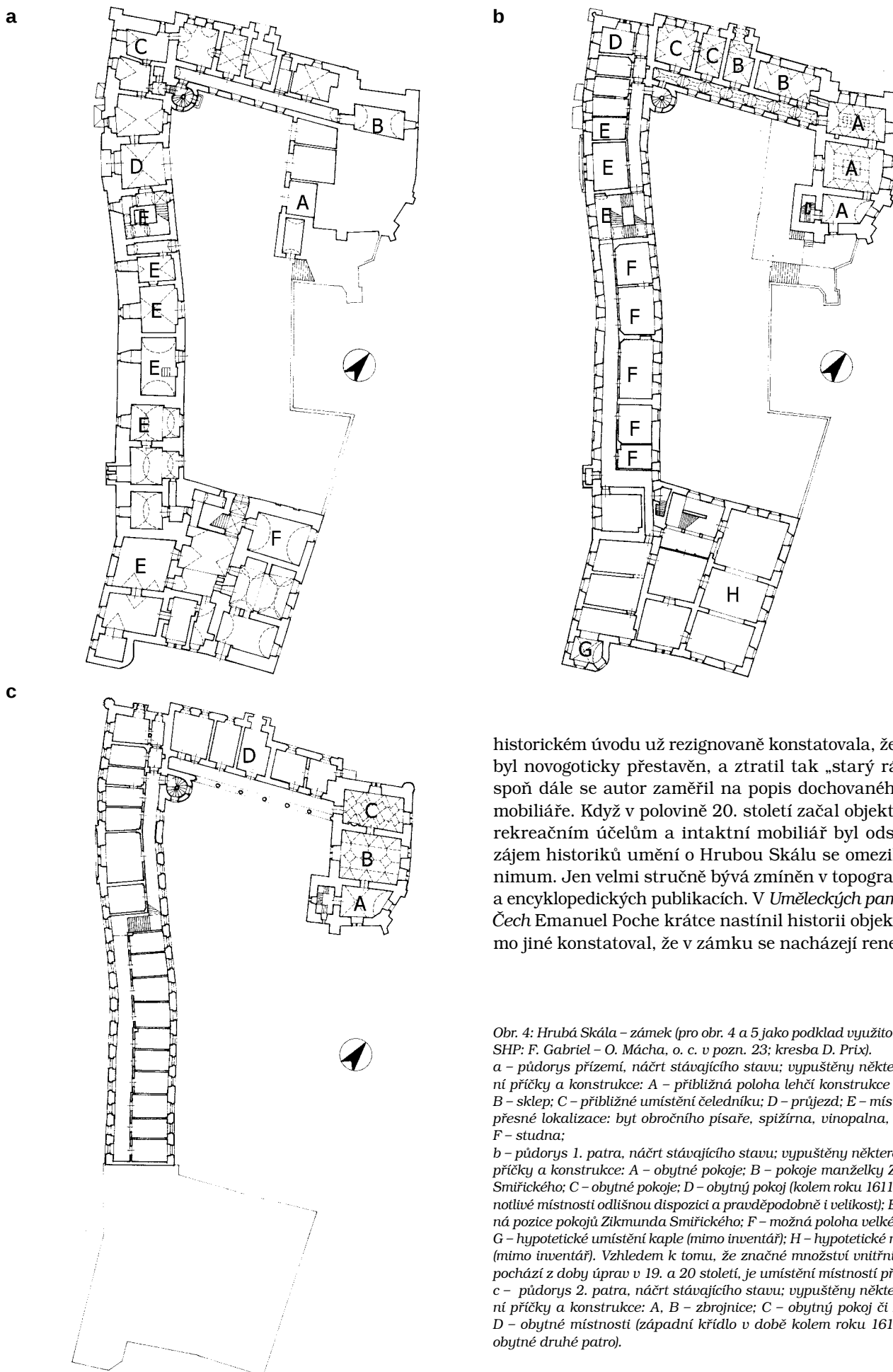
10) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen. Vierter Theil: Bunzlauer Kreis. Prag 1790, s. 55–57; J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen. Zweiter Band: Bunzlauer Kreis. Prag 1834, s. 366–367.

11) J. A. Venuto, Veduta zámku Hrubá Skála z roku 1822. Uloženo v Österreichische Nationalbibliothek. Dostupné z: http://www.bildarchiv-austria.at/Pages/Search/Result.aspx?p_eBildansicht=2 & p_ItemID=1 (cit. 10. 1. 2016).

12) F. A. Heber, Böhmen, Burgen, Vesten und Bergschlösser. Zweiter Band. Prag 1844, s. 101–123.

13) A. Sedláček, o. c. v pozn. 1, s. 44–55.

14) J. V. Šimák, Soupis památek historických a uměleckých 32. Politický okres turnovský. Praha 1909, s. 147–163.

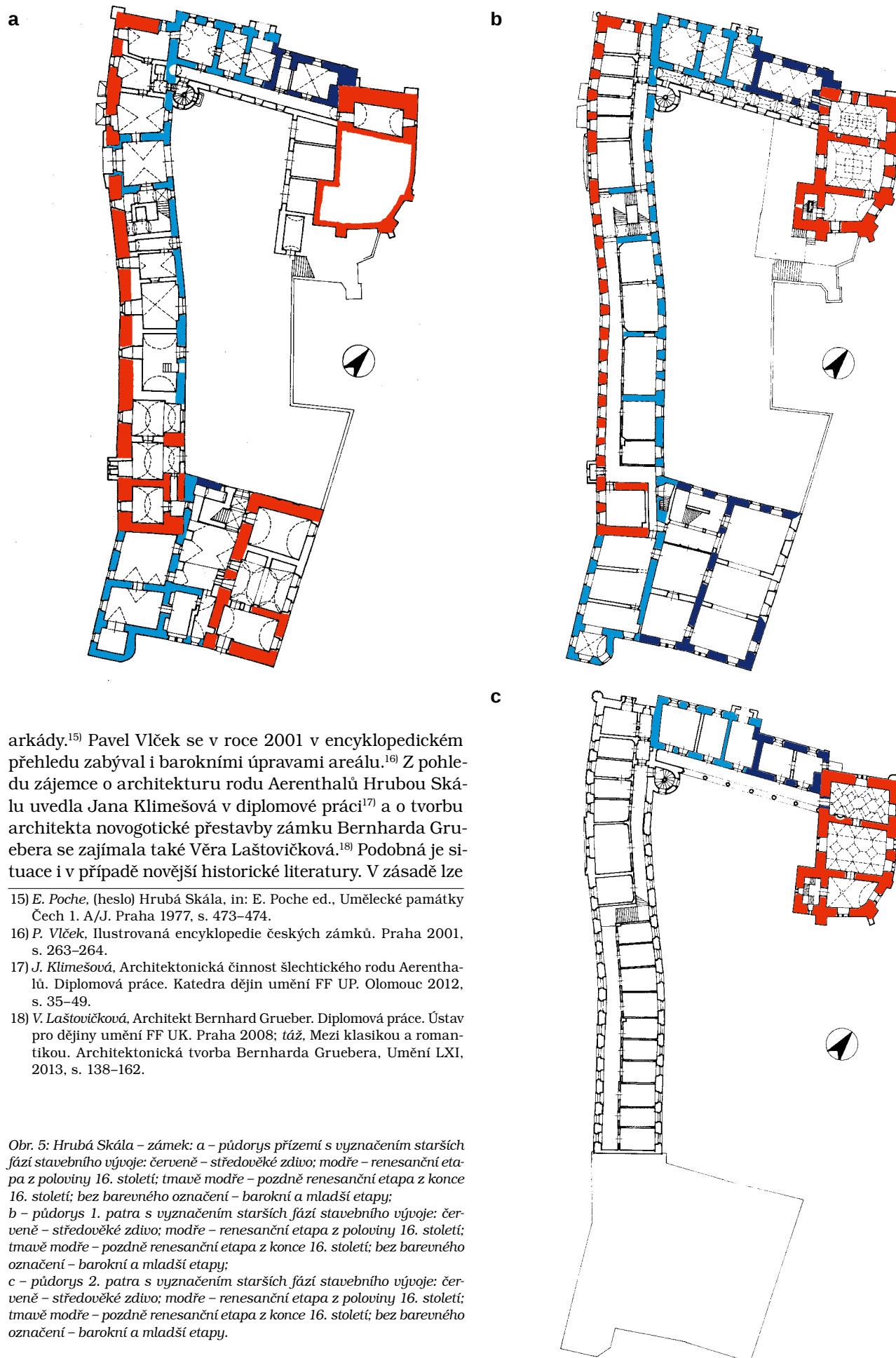

historickém úvodu už rezignovaně konstatovala, že zámek byl novogoticky přestavěn, a ztratil tak „starý ráz“. Ale sponž dále se autor zaměřil na popis dochovaného torza mobiliáře. Když v polovině 20. století začal objekt sloužit rekreačním účelům a intaktní mobiliář byl odstraněn, zájem historiků umění o Hrubou Skálu se omezil na minimum. Jen velmi stručně bývá zmíněn v topografických a encyklopedických publikacích. V *Uměleckých památkách Čech* Emanuel Poche krátce nastínil historii objektu a mimo jiné konstatoval, že v zámku se nacházejí renesanční

Obr. 4: Hrubá Skála – zámek (pro obr. 4 a 5 jako podklad využito zaměření SHP: F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23; kresba D. Prix).

a – půdorys přízemí, náčrt stávajícího stavu; vypuštěny některé recentní příčky a konstrukce: A – přibližná poloha lehčí konstrukce kuchyně; B – sklep; C – přibližné umístění čeledníku; D – průjezd; E – místnosti bez přesné lokalizace: byt obročního písaře, spižárna, vinopalna, pekárna; F – studna;

b – půdorys 1. patra, náčrt stávajícího stavu; vypuštěny některé recentní příčky a konstrukce: A – obytné pokoje; B – pokoje manželky Zikmunda Smiřického; C – obytné pokoje; D – obytný pokoj (kolem roku 1611 měly jednotlivé místnosti odlišnou dispozici a pravděpodobně i velikost); E – přibližná pozice pokojů Zikmunda Smiřického; F – možná poloha velké světnice; G – hypotetické umístění kaple (mimo inventář); H – hypotetické místo sálu (mimo inventář). Vzhledem k tomu, že značné množství vnitřních příček pochází z doby úprav v 19. a 20. století, je umístění místností přibližné; c – půdorys 2. patra, náčrt stávajícího stavu; vypuštěny některé recentní příčky a konstrukce: A, B – zbrojnice; C – obytný pokoj či zbrojnice; D – obytné místnosti (západní křídlo v době kolem roku 1611 nemělo obytné druhé patro).

jmenovat příslušný díl encyklopedie *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*¹⁹⁾ a dále už jen dílčí studie, jež se týkají např. středověkého hradu,²⁰⁾ vývoje mostů²¹⁾ či archeologických nálezů na Hrubé Skále.²²⁾ Při snaze o zorientování se ve složité stavební historii zámku na Hrubé Skále tak zůstávají stěžejní, na sebe navazující stavebněhistorické průzkumy z let 1976 a 2003.²³⁾

VÝPOVĚĎ DOBOVÝCH PRAMENŮ

Vzhledem k minimálnímu množství zachovaných renesančních architektonických fragmentů je poměrně těžké objekt stylově analyzovat, a tak se dobrat k přesnějšímu datování renesanční přestavby starého hradu. Stavebněhistorický průzkum sice určil dvě stavební fáze, jejichž stavebníky byli Smiřičtí, ale bez přesnější datace. Rovněž je takřka nemožné určení renesančního funkčního využití zámeckých prostor. Dochované dobové prameny mají sice též omezenou výpovědní hodnotu, ale mohou pomoci zodpovědět otázku datování poslední renesanční fáze přestavby objektu, v hrubých obrysech také nastíní využití jednotlivých částí zámku a v neposlední řadě pomohou v definování významu Hrubé Skály v kontextu dalších smiřických sídel – Kostelce nad Černými lesy a Náchoda.

Nejrůznější informace lze čerpat z dochovaných inventářů²⁴⁾ a dále z knih s hospodářskou agendou Smiřických (tzv. komorních knih), dochovaných pro léta 1609–1618, v nichž se, kromě záznamů o nejrůznějších výdajích a příjmech, uchovaly i stručné inventáře jednotlivých smiřických sídel.²⁵⁾ Ty jsou přirozeně s ohledem na povahu pramene velmi strohé a zaznamenaly formou seznamů výhradně běžné utilitární zámecké potřeby (jedná se o souhrnné počty např. cínového nádobí, vinutých šatů atp.). Tyto inventáře mohou posloužit spíše pro dokreslení celkové situace, tedy jak objekt fungoval v rámci celého dominia, a jen omezeně je lze využít jako zdroj poznání hod-

notnějšího vybavení objektu.²⁶⁾ V souvislosti s komorními knihami lze konstatovat, že pro získání představy o úloze zámku daleko užitečnější než stručné inventáře, jsou účty a tzv. kuchyňské počty zde uvedené. Mnohem důležitější je potom inventář z roku 1611,²⁷⁾ který byl vyhotoven při příležitosti soustředění majetku do rukou Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic. Jedná se o inventář zahrnující veškerá severovýchodočeská panství s centrem na Hrubé Skále, pozůstalá po zesnulém Zikmundovi (II.) Smiřickém ze Smiřic. Po srovnání je nutno konstatovat, že mezi dosud známými inventáři se jedná o výjimečný soupis, a to proto, že jako jediný obsahuje i záznamy o osobních věcech Smiřických, např. stříbrných přiborech, pečetních prstenech, osobních šatech atd. V této souvislosti je vhodné se zmínit také o existenci inventáře panství Kostelce nad Černými lesy, Uhříněvsi a Kolodějí z téhož roku, vyhotoveného při totožné příležitosti, který má však v souvislosti s Hrubou Skálou jen komparativní význam.²⁸⁾ Posledním využitelným pramenem této povahy je pozůstalostní inventář z roku 1618, kdy zemřel Albrecht Jan Smiřický, u něhož se v uvedené době soustředil veškerý rodový majetek. Kniha tedy obsahuje jeho téměř úplný soupis.²⁹⁾ Snad právě vzhledem k množství sledovaného majetku a rychlosti, s níž musel být vyhotoven, není inventář nijak podrobný, zvláště co se týká Hrubé Skály. Velmi stručně jsou v něm zmíněny jen některé konkrétní pokoje, následují výčty nádobí, vinutých šatů, tenat atp.

Z uvedených inventářů a záznamů v komorních knihách lze přes nastíněná omezení vyčíst některé důležité údaje, dokreslující dosud spíše matnou představu o hruboskalském smiřickém sídle. Není účelné zde podrobně uvádět informace o jednotlivých knihách a údajích v nich obsažených. Pro srozumitelnost a přehlednost textu se lze soustředit primárně na zápisy, které mohou vést k zodpovězení některých otázek na téma stavebních aktivit na Hrubé Skále na přelomu 16. a 17. století, tedy na výdaje za opravy a přestavby zámku. Další poměrně důležitou sledovanou linií byly tzv. kuchyňské počty, dokládající množství potravin zkonsumovaných na zámku a nastiňující, zda a s jakou intenzitou byl objekt obýván a jak jeho využívání v jednotlivých letech kolísalo.

K dispozici máme sumární účty z let 1609–1618 sepsané v šesti knihách. Chronologicky první jsou záznamy v *Komorní knize* z roku 1609.³⁰⁾ Kromě drobnějších výdajů za blíže neurčené práce kameníkům a zedníkům

19) R. Anděl a kol., o. c. v pozn. 1.

20) T. Durdík, o. c. v pozn. 1.

21) M. Cogan, Ke stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 1, 1988, s. 55–60.

22) J. Prostředník, Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 8, 1995, s. 218–220; P. Hartman – J. Prostředník, Archeologický výzkum hradu Hrubá Skála v roce 2006, in: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2007, s. 132–142.

23) O. Mácha – D. Libal – A. Lišková, Hrubá Skála zámek. Stavebněhistorický průzkum. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Liberec, 1976, rkp.; F. Gabriel – O. Mácha, Zámek Hrubá Skála. Stavebněhistorický průzkum. NPÚ Liberec 2003, rkp.

24) O významu raně novověkých inventářů a informací, které mohou v rámci studia novověkých dějin umění poskytnout, již bylo napsáno několik odborných studií, a to z více úhlů pohledu. Za všechny jmenuji např. M. Neudertová, „Item ve velkém fraucimře před luthausem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, Opera historica 7: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999, s. 163–199; J. Pešek, Testamenty a pozůstalostní inventáře jako aktuální téma obecné a právní historie, in: L. Soukup ed., Právněhistorické studie 39: Současnost a perspektivy právní historie. Materiály z právně historického kolokvia ze dne 26. října 2005, Praha 2007, s. 25–31; týž, Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, Opera historica 1, České Budějovice 1992, s. 30–42.

25) Všechny jsou dochovány v Národním archivu (dále jen NA) Praha, fond Komorní knihy (dále jen KK), inv. č. 1764–1768, z let 1609–1618. Velmi podrobně o nich pojednal J. Čechura 2008, o. c. v pozn. 5, který pro knihy použil termín „účetní knihy“.

26) Josef Petrů, který věděl o existenci smiřických inventářů z let 1608–1618, napsal, že z nich lze čerpat cenné informace o vnitřních dispozicích sídel, čímž myslel celou soustavu zámků a tvrzí v držení Smiřických. Problémem však je, že mnohé z těchto záznamů mají (pro možnosti rekonstrukce dispozic a využívání sídelních objektů) samy v daném badatelském oboru velmi nízkou výpovědní hodnotu (souhrnně je lze charakterizovat jako příliš stručné a utilitární); J. Petrů a kol., Dějiny hmotné kultury II/I. Kultura každodenního života od 16. století do 18. století. Praha 1995, s. 224. Limity možností, které inventáře při pokusu o rekonstrukci objektů skýtají, si uvědomila také A. Holasová, Poznámky k problematice studia inventářů raně novověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti, in: M. Lenderová ed., Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Pardubice 2007, s. 109–122.

27) NA Praha, KK, inv. č. 1778.

28) Tamtéž, inv. č. 1779.

29) NA Praha, fond Fideikomisní spisy, sign. VII E 9, kart. 847. Z blíže neznámého důvodu však v tomto soupise zcela chybí palác Smiřických na Malé Straně v Praze.

zde najdeme výdaje pro sklenáře³¹⁾ a vápeníky,³²⁾ mimo jiné za práce na opravě „vyhořelého stavení“ na zámku Hrubé Skále. I když z uvedených záznamů neplynou žádné podrobnější informace, je možné z těchto dílčích zpráv vyvodit závažné závěry. Jednak dokládají požár na Hrubé Skále, literaturou zatím neregistrovaný, jednak – vzhledem k tomu, že byly zmíněny výplaty sklenářům a zúčtovány dodávky vápna k omítání, tedy činnosti, jež zpravidla následovaly po hrubých zednických a kamenických pracích – je možné tento požár poměrně spolehlivě datovat už před rok 1609, nejspíše do let 1607–1608. Dále z nepřilíh vysokých sum určených řemeslníkům lze usuzovat, že se jednalo o práce spíše menšího rozsahu anebo týkající se jen menší části areálu. Ano, jedná se o skromné informace, nicméně jediné za celá sledovaná léta, dokládající stavební práce přímo na zámecké budově. K roku 1612 jsou uvedeny pouze všeobecně práce zedníků, i když s údajem o činnosti vápeníků na dvoře při zámku.³³⁾ Takovéto údaje jsou v komorních knihách běžné, nicméně také se zde setkáváme se záznamy, které lokalizují práce na ostatních zámcích či jiných budovách. Usuzuji z toho, že pokud by proběhly nějaké větší stavební práce přímo na hruboskalském zámku, byly by zaznamenány konkrétněji, než jen hromadným výčtem vydání sum pro řemeslníky. Tedy stejně, jako tomu bylo např. při posledním větším finančním vydání za stavební činnost na zámku v roce 1614, kdy Smiřičtí zaplatili poměrně velkou částku 53 kop českých grošů za železo a ocel potřebné k vedení vody na skalském zámku.³⁴⁾ Dále už lze pozorovat, že výdaje určené pro provoz na zámku neustále klesaly, a to natolik, že v roce 1618 se ocenění společenského života na Hrubé Skále vměstnalo do výdaje 38 kop českých grošů „za wino pro wosobu na Skalach tez za horzeni a swicky woskowe“,³⁵⁾ o výdajích za stavební práce nemluvě.

Tomuto ve zmíněných pramenech indikovanému poklesu využití objektu odpovídají i tzv. kuchyňské počty. Bohatší je jejich výčet za rok 1609, kdy lze konstatovat poměrně pestré složení smiřického jídelníčku na Hrubé Skále čítající např. nejružnější druhy masa (a to včetně dvou zkonzumovaných medvědů ulovených na panství Navarov),³⁶⁾ ale od tohoto roku se tyto výdaje viditelně strmě snižovaly.

Již z těchto informací je patrné, že význam sídla na Hrubé Skále koncem prvního a během druhého desetiletí 17. věku upadal. Připomeňme si na tomto místě stručně známé soudobé historické události. Krátce po sobě vymí-

rají všichni členové rodu Smiřických, kteří teoreticky mohli zabezpečit kontinuitu rodu. Rokem 1597 končí historie linie kostelecké, rok 1614 je osudný pro linii náchodskou a o čtyři roky později, smrtí Albrechta Jana z větve hruboskalské, prakticky končí historie Smiřických. V tomto kontextu mějme na paměti existenci rezidence v Kostelci nad Černými lesy, která hrála v celém dominiu prestižní roli, související mimo jiné i s blízkostí hlavního města království. Tamní sídlo rozhodně po roce 1597 neztratilo na své důležitosti. Spíše naopak, jeho význam zjevně rostl, což je patrné i z údajů zaznamenávaných postupně v komorních knihách.³⁷⁾ Otázkou tedy zůstává, proč začala být Hrubá Skála opomíjena, a to zřejmě i ve srovnání s náchodskou rezidencí. Velmi důležitým a téměř „do očí bijícím“ dokladem slábnoucího významu sídla jsou dva výše zmíněné inventáře z roku 1611 z panství hruboskalského a z kosteleckého, uhřetovského a kolodějského. Kostelecký inventář byl v odborné literatuře rozebrán už několikrát³⁸⁾ a je nutné zdůraznit jeho podrobnost, co se týče výčtu jednotlivých místností do té míry, že s jeho využitím a na základě dalších pozdějších pramenů bylo možné poměrně podrobně rekonstruovat využití zámku v éře Smiřických.³⁹⁾ Podobnou obsáhlou u inventáře hruboskalského nenajdeme a ani pozdější prameny nám v tomto smyslu příliš nepomohou.⁴⁰⁾

V kombinaci s průzkumem stavby přináší inventář dílčí poznatky o využití zámku. A přesto je nutné se o něm zmínit poněkud podrobněji. Byl sepsán 13. dubna 1611.⁴¹⁾ Toho dne se souhlasem úředníků menšího zemského práva byli páni Václav Vašek z Růžného a Kryštof Vserub z Kolburku, komorníci menších zemských desk, pověřeni, aby sepsali pozůstalostní inventář pro Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic na Náchodě, Rýzmburku, Škvorci a Kostelci nad Černými lesy, poručníka sirotků po zesnulém Zikmundovi (II.) Smiřickém ze Smiřic na Skalách a Českém Dubu. Předmětem inventáře se tedy stal maje-

30) NA Praha, KK, inv. č. 1764. Údaje k panství Hrubá Skála jsou na fol. 1r–27r.

31) Tamtéž, inv. č. 1764, fol. 9r. Jedná se o výdaj 28 kop, 25 grošů českých a 2 denáry za šest truhel dvakrát přepálených okenních skleněných koleček, určených pro stavby v Kostelci a Dřevěnicích, za sklenice na víno a pivo na Kostelec, použité při pohřbu Zikmunda Smiřického ze Smiřic, a dále za nespecifikovanou práci sklenářů při obnově vyhořelého stavení na zámku Skalách.

32) Tamtéž, inv. č. 1764, fol. 10r. Vápeníkům za vypálení dvou pecí vápna k omítání vyhořelého stavení v areálu zámku na Skalách a jiné práce bylo vyplaceno 5 kop grošů českých.

33) Tamtéž, inv. č. 1765a, fol. 9v.

34) Tamtéž, inv. č. 1765 b, fol. 112r.

35) Tamtéž, inv. č. 1768, fol. 6v. Pro přepis původního textu je v článku použita transliterace, protože transkripce by mohla vést k nežádoucímu posunu významu a znesnadnila by prověření podaného výkladu.

36) Tamtéž, inv. č. 1764, fol. 14v–17r.

37) Výdaje za život a provoz na zámku v Kostelci nad Černými lesy jsou po celou dobu vedení knih zjevně nejvyšší, a to včetně stavebních výdajů, které, na rozdíl od zámku na Hrubé Skále, rapidně rostly.

38) Podrobně se mu věnovala Alena Nachtmannová ve vyčerpávající studii věnované uspořádání a funkcím sídla v Kostelci nad Černými lesy, které se jí podařilo velmi detailně rekonstruovat. Nicméně její studie mohla vzniknout nikoliv na základě výlučně autentických renesančních pramenů, ale hlavně díky výjimečnému mladšímu urbáři z roku 1677, který detailně popsal tehdy již lichtenštejnský majetek; A. Nachtmannová, Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických – provoz a vybavení renesančního zámku, *Průzkumy památek* X, č. 2, 2003, s. 87–102. Podobné problematice se věnovala také A. Holasová, Kostelec nad Černými lesy ve světle inventáře z roku 1611 s přihlédnutím k inventářům pozdějším, in: *Východočeský sborník historický* 12, 2005, s. 45–71.

39) K rekonstrukci dispozice a vybavení zámku v období renesance zásadně přispěla tzv. Zlatá kniha – urbář z roku 1667, který je součástí fondu Velkostatek Kostelec, uloženého v Státním oblastním archivu (dále jen SOA) Praha. S využitím tohoto pramene vznikla v předešlé poznámce uvedená studie Aleny Nachtmannové. Dalším, velmi dobře využitelným pramenem je inventář z roku 1654, uložený v NA Praha, fond Fideikomisní spisy, který pro svou studii využil V. J. Mrvák, Zámek v Kostelci nad Černými lesy v éře Lichtenštejnů (provoz a přestavby v 17. století), *Průzkumy památek* XVIII, č. 1, 2011, s. 90–96.

40) Žádné barokní inventáře zámku na Hrubé Skále nemáme dosud k dispozici. Dostupné zámecké inventáře z období 19. a 20. století zaznamenávají stav až po barokních a dalších, pro zámek zásadních, přestavbách.

41) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 1r: „*Letha Panie 1611 w strzedu po prowodni nedielu*“.

Obr. 6: Hrubá Skála – zámek, renovovaná sgrafitová výzdoba západního křídla, medailon (všechny snímky H. Prixová Dvorská, duben 2014).

Obr. 7: Hrubá Skála – zámek, rekonstruovaná sgrafitová výzdoba západního křídla, erb Smiřických ze Smiřic.

Obr. 8: Hrubá Skála – zámek, renovovaná sgrafitová výzdoba západního křídla, detail.

tek Zikmunda Smiřického, který měli v budoucnu převzít jeho potomci Alžběta Kateřina, Markéta Salomena, choromyslný Jindřich Jiří a Albrecht Jan. Nejstarší Jaroslav (II.) byl již dříve majetkově oddělen, a protože v době sepsání tohoto inventáře byl již po smrti, došlo téhož dne v Praze také k inventuře jeho pozůstalosti, která je připojena k jádru dokumentu. I díky tomu je inventář mezi smiřickými písemnostmi unikátem – jako jediný totiž obsahuje záznamy o rodovém paláci na Malé Straně v Praze.⁴²⁾

42) Tamtéž, inv. č. 1778, fol. 74r–77v. Jedná se o dům čp. 6/III; k němu přehledně PV [Pavel Vlček], heslo čp. 6/III, in: *P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy. Malá Strana*. Praha 1999, s. 134–138.

Vlastní inventář hruboskalského zámku je popsán na 7 foliích, přičemž jen dvě folia obsahují popisy místností a jejich bližší určení.⁴³⁾ Co však je mezi všemi smiřickými inventáři rovněž ojedinělé, je skutečnost, že se na třech foliích nachází popis osobních věcí a peněz v hotovosti po zemřelém Zikmundu (II.) Smiřickém ze Smiřic, uložených pravděpodobně ve sklepech či v klenutých místnostech v truhlách, krabicích a psacích stolech zvaných „ssreybtisse“.⁴⁴⁾ Dočteme se zde o nejrůznějších oděvech, např. o aksamitových baretech, čtvrtěním kabátu, kabátu z bílého italského plátna i staré sukniče z černého květovaného aksamitu se stříbrnými pozlacenými háčky, dále o stříbrném i zlatém nádobí, jako byly např. pozlacené nálevky, konvičky, šálky či nejrůznější koflíky s víčky z indiánského ořechu⁴⁵⁾ nebo z alabastru, koflíky v pouzdře, stříbrné, vybijené i jiné, pozlacené, do sebe zapadající lžice, nejrůznější hodinky, medaile, řetězy či řetízky. Velkou část zachycených předmětů tvoří prsteny, a tak víme, že Zikmund Smiřický vlastnil např. prsten se smaragdem provedený starobylym způsobem,⁴⁶⁾ zlatý prsten s rubínem či s velkou perlou, zlatý prsten s hvězdičkou z diamantů, zlatý prsten s diamantem a safírem, prstýnek s granátem a mnoho dalších, včetně pečetních prstenů s erby Smiřických. Podobně pak můžeme v inventáři identifikovat osobní předměty po Jaroslavovi (II.) Smiřickém nacházející se v malostranském paláci inventarizovaném o několik desítek folií dále, kde najdeme převážně oděvy.⁴⁷⁾

PODOBA, FUNKČNÍ VYUŽITÍ A VÝZNAM ZÁMKU NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Středověké a raně novověké vývojové etapy zámku dnes ve velké míře překrývají přestavby z 19. a 20. sto-

43) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 1r–7v.

44) Tamtéž, inv. č. 1778, fol. 3v–5r.

45) Tamtéž, inv. č. 1778, fol. 3v: „kofflik s wikem s worzechu indianskeho“.

46) Přesná citace z fol. 4v zní: „prsten staroczezkydylem tez s smaragdem“.

47) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 74r–75v.

letí. Přesto však jsou zde patrné i renesanční stopy přestavby hradu v zámek za působení rodu Smiřických. Hospodářsko-správní zázemí, situované na střední skalní plošině, tvoří na západě budova vstupní brány s průjezdem. Brána nese nad průjezdem kamenný reliéfní erb Aerenthalů, majitelů zámku v 19. a první polovině 20. století, a je zakomponována do dlouhého, nepravidelně zalamovaného křídla, tvořícího čelo tohoto celku, k němuž na severu přiléhá krátké kolmé křídlo. Prostranství za budovami je po obvodu skalního útesu lemováno tarasními zdmi. Fasáda správně-hospodářských objektů je velmi jednoduchá; v patrových, plasticky nečleněných stavebách, prolomených pouze obdélnými okny, je dominantní vstupní brána, v patře s balkonem a trojitým sdruženým oknem.

Pohledově daleko nápadnější je vlastní zámecká budova na třetím skalním bloku, nespoic výrazné novogotické architektonické prvky. Průjezd v severní části hlavního západního křídla vede do obdélného širokého nádvoří, vymezeného dlouhým, na několika místech zalomeným, západním křídlem, které je z jihu sevřeno mohutnou budovou téměř čtvercového půdorysu, v jihozápadním nároží doplněnou mělkou nízkou věží. Ze severu nádvoří uzavírá noblesní křídlo s arkádovými loggii. K němu na východě přiléhá téměř v pravém úhlu krátká budova s dominantní hranolovou věží předstupující do prostoru nádvoří. Zbylou část východní hrany ohraničuje zeď terasy, umožňující romantický výhled do volné krajiny. Snížený jižní konec skalního bloku za jižním křídlem slouží jako malá zámecká zahrada. Vnější fasády stylově sjednocené novogotickou úpravou kontrastují s nejednotným vzhledem nádvořních křídel. Zatímco patrové jižní křídlo ukončené vysokou sedlovou střechou je typickým příkladem novogotického stylu Bernharda Gruebera, další dávají tušit starší, renesanční stavební etapy. Dvoupatrová západní část s nesymetricky umístěným, barokně překlenutým průjezdem nese historizující stylové znaky. Jižní část tohoto křídla je do výše prvního patra pokryta renesančním, pseudorenesančně doplně-

Obr. 9: Hrubá Skála – zámek, pohled od severozápadu.

Obr. 10: Hrubá Skála – zámek, severní křídlo s arkádovou loggií.

ným sgrafitem, v přízemí prolomena novobarokními portály a v patře barokními okenními ostěními s kapkovými závěsy. Zbytky renesanční omítky odkryly opravy v roce 1923, což připomíná i datace v medailonu při jižním koutu prvního patra. Přízemí pokrývá novodobé sgrafito se vzorem diamantového řezu a dva iluzivně naznačené oblouky, jejichž původní otvory byly zazděny již v baroku. První patro zdobí torza figurálních a krajinných scén, medailony s mužskými bustami, smiřický erb a rozviliny. Okem patrné jsou jak původní fragmenty, tak i při renovaci doplněné části. Už při pouhém pohledu je také zřejmé, že barokní okna nerespektovala renesanční rozvrh fasády. V severním dvoupatrovém křídle, navazujícím přibližně v pravém úhlu, napodobil architekt Grueber do značné

pouze sporadicky, je patrné i pouhým pohledem na zdívo, dnes na mnoha místech odkryté opadnutím omítkových vrstev. O úpravě

48) F. A. Heber, o. c. v pozn. 12.

49) To, že při přestavbě byly znovu použity původní renesanční prvky

míry původní renesanční stav, kdy trakt zdobily ve dvou patrech toskánské arkádové chodby, které dokládá ještě veduta v knize Františka Alexandra Hebera.⁴⁸⁾ V době úprav zámku v 19. století byly arkády však již v tak špatném stavu, že nebylo možné je zachovat a Bernhard Grueber je nahradil novotvarem inspirovaným renesančním tvaroslovím.⁴⁹⁾ Přízemí severního křídla dnes tvoří plná zeď proložená pouze čtvercovými okny a portálem s jednoduchým ostěním. Bosované první patro člení masivní hladké pilastry. Půlkruhově zaklenutá okna mají hladké parapety. Druhé patro oživuje lehká toskánská arkáda s jednoduchými archivolty dosedajícími na pilastry členící hladkou poprseň. Valbovou střechu doplňují štíhlé pseudorenesanční komíny. K severnímu křídlu přiléhá na východě velmi krátká, rovněž dvoupatrová část s hranolovou věží, skrývající nejstarší hradní jádro a také jediné místnosti s dochovanými renesančními, mladším štukem zdobenými klenbami. Patu věže ze dvou stran obemýká novodobá přízemní přístavba s terasou nahoře.

Otázku, jak vypadal zámek na počátku 17. století, se asi nepodaří beze zbytku objasnit. Usuzovat lze hlavně z fragmentárně dochovaných architektonických částí, vedut z doby před přestavbou Bernharda Gruebera,⁵⁰⁾ císařského otisku stabilního katastru z let 1824–1843⁵¹⁾ a z popisů zámku Františka Alexandra Hebera⁵²⁾ a Augusta Sedláčka.⁵³⁾ Cenným materiálem je i uvedený stavebněhistorický průzkum z roku 2003.⁵⁴⁾

Zámek byl v době, kdy jej vlastnili Smiřičtí, přestavován a dostavován několikrát. V konečné renesanční fázi, obnovené nejpozději po požáru v letech 1608/1609, se jednalo o stavbu zhruba v téže hmotě, v jaké ji vidíme dnes. Rozdíl byl pouze v rozsahu hospodářské části předzámčí a výškách jednotlivých zámeckých křídel. Využití druhého skalního bloku pro hospodářské a obranné účely je logické jak v případě středověkého hradu, tak i v době fungování renesanční rezidence. Nicméně není dostatečně zřejmé, jakou podobu předhradí mohlo mít na počátku 17. století. Stavebněhistorický průzkum v těchto místech nepotvrdil dochované zbytky zděných konstrukcí, proto zde předpokládám jen nějakou lehčí formu ohrazení a zástavby. Vlastní zámek byl tehdy výsledkem již čtyř staveb-

Obr. 11: Hrubá Skála – zámek, jižní křídlo, pohled od severu.

ních etap: gotické z 1. poloviny 14. století, pozdně gotické, renesanční a pozdně renesanční.⁵⁵⁾ První renesanční fázi lze vřadit zhruba do širšího období kolem poloviny 16. století.⁵⁶⁾ O druhé, pozdně renesanční, soudím, že proběhla v závěru 16. století. Vycházím ze stylové analýzy dochovaných kleneb a fragmentů sgrafit, podpořené údaji v komorních knihách, které neprokázaly žádnou větší stavební aktivitu po roce 1609. V tomto období, nejpozději v roce 1608, zde tedy stála stavba o čtyřech křídlech, která však na východě nádvoří úplně neuzavírala. Její východní, velmi krátké dvoupatrové křídlo přitom v sobě dodnes nese pozůstatky nejstarší, gotické části hradu. Jednalo se o trojprostorový jednotrakt nad nepravidelným lichoběžníkovým půdorysem, s představenou hranolovou věží převyšující samotný zámek pouze o málo, což dokládají dostupné veduty i středověké zdivo věže obložené pravidelnými tesanými pískovcovými kvádry, patrné do výše 2. patra.⁵⁷⁾ Kvůli novodobým úpravám není bez hloubkových průzkumů zřejmé, zda tato věž v renesanci sloužila jako schodišťová, obytná, popřípadě kombinovala obě možnosti. V místnostech 1. a 2. patra východního traktu se dochovaly reprezentativní valené klenby s trojúhelnými výsečemi a štukovou dekorací (renovovanou ve druhé polovině 19.

55) Tamtéž.

56) P. Vlček, o. c. v pozn. 16, s. 263. Autor uvádí, že s přestavbami hradu začal až Jindřich Smiřický – tedy po roce 1548. Anonymní autor příslušného hesla v publikaci R. Anděl, o. c. v pozn. 1, s. 158, předpokládá stavební aktivitu už za Zikmunda Smiřického. Tento úsudek se zdá oprávněný; z nepřímých historických souvislostí lze vyvodit, že Smiřičtí začali s přestavbou gotického hradu na pohodlnější renesanční rezidenci již za života Zikmunda Smiřického I., asi nedlouho před jeho smrtí roku 1548. Stavebněhistorický průzkum žádnou z renesančních stavebních fází blíže nedatoval (F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23).

57) Stavebněhistorický průzkum se k vřazení věže při východním křídle nevyjádřil. Autoři zřejmě ztotožnili tuto věž s věží točitého schodiště v severozápadním koutě nádvoří (F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23, s. 74). K tomuto omylu došlo optickým klamem; na vedutě F. A. Hebera, o. c. v pozn. 12, je tato věž zobrazena při severním křídle. Věž je pravděpodobně pozdně gotického, nejpozději renesančního původu z poloviny 16. století. Absence jakýchkoliv chronologicky citlivějších architektonických prvků prozatím vylučuje jednoznačné vyjádření o stáří věže.

a nahrazení původních arkád psaly také J. Klimešová, o. c. v pozn. 17, s. 43 a V. Laštovičková 2008, o. c. v pozn. 18, s. 98, které shodně citují archivní prameny uložené v SOA Litoměřice, fond Ústřední správa Aehrenthalové.

50) Za nejcennější považují již zmíněnou vedutu F. A. Hebera, o. c. v pozn. 12, která alespoň částečně zachytila podobu renesančních arkád, ale užitečná je také veduta J. A. Venuta, o. c. v pozn. 11.

51) Ústřední archiv zeměměřičství a katastru (dále jen ÚAZK), <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 2. 1. 2016).

52) F. A. Heber, o. c. v pozn. 12.

53) A. Sedláček, o. c. v pozn. 1.

54) F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23.

Obr. 12: Hrubá Skála – zámek, nádvorní průčelí západního křídla.

století), které lze stylově vročit zhruba do poslední pětiny 16. století.⁵⁸⁾ Přístup do pokojů na sklonku renesance umožňovala arkádová chodba severního křídla. Ta byla chloubou smiřického zámku a vznikla bezpochyby až v poslední etapě přestaveb.⁵⁹⁾ Její původní vzhled je možné s potřebnou opatrností dedukovat nejen z veduty Františka Alexandra Hebera,⁶⁰⁾ ale i z aktuálního stavu. Jak naznačuje rytina, jednalo se o lehkou toskánskou arkádu v obou patrech. Přes špatný technický stav v 19. století ji Bernhard Grueber považoval za natolik cenný a charakteristický architektonický prvek, že s jejím tvaroslovím nadále pracoval.⁶¹⁾ První patro arkádové loggie sice nahradil bosovanou zdí s půlkruhovými okny, ale v druhém patře rekonstruoval původní architektonickou soustavu. Renesanční loggie měla tedy zjevně už původně hladké sloupky s toskánskými hlavicemi nesoucími snad profilovanou archivoltu bez zdobených cviklů i poprsní.

Pokoje v patrech, přístupné právě z arkádové loggie, byly seskupené do apartmánů, a to zřejmě pouze dvoupokojových.⁶²⁾ V přízemí a patře měly místnosti renesanční

valené klenby s výsečemi. Vertikální komunikaci zajišťovalo točité schodiště v severozápadním koutě nádvoří. Dnes je zde umístěna schodišťová věž pocházející z úprav zámku z první poloviny 20. století, ale lze odůvodněně předpokládat, že v těchto místech se nacházel renesanční „šnek“, zpřístupňující severní i západní křídlo, uvedený už v inventáři z roku 1611.⁶³⁾ Otázkou zůstává zástavba v místech severovýchodního kouta nádvoří, kde je dnes novodobá přístavba s terasou. Stavebněhistorický průzkum v těchto místech žádnou starší zástavbu neodhalil, avšak nelze vyloučit, že někde v těchto místech se mohla nacházet nějaká lehčí konstrukce kuchyně.⁶⁴⁾

Zbývající křídla, tedy západní a jižní, byla v renesančním období pouze jednopatrová.⁶⁵⁾ Nesymetricky umístěný průjezd vizuálně rozděloval západní trakt na dvě části. Jak mohla vypadat jeho severní partie, není zcela jasné. Na vedutách F. A. Hebera⁶⁶⁾ nejsou v těchto místech z nádvorní strany patrná žádná okna a také stavebněhistorický průzkum potvrdil, že veškeré okenní otvory v této části pocházejí až z přestaveb druhé poloviny 19. a počátku 20. století.⁶⁷⁾ V těchto prostorách tedy mohla být místnost, která se okny otvírala pouze vně, do předzámčí. Žádné průzkumy rovněž zatím nepotvrdily zdůraznění fasády sgrafitem, které se rozprostřelo pouze na průčelí jižně od průjezdu. Tato jižní, delší partie křídla byla od severního úseku dosti odlišná. Nejen, že byla prolomena okny v patře a dvěma oblouky vjezdů v přízemí (jejich pozici a tvar

ké Budějovice 2005, s. 183–203; *týž*, Funkční a prostorové uspořádání budov, Svorník 6, 2008, s. 79–90. Vzhledem k nízké míře dochování původní renesanční dispozice zámku na Hrubé Skále lze o počtu místností v jednotlivých apartmánech vyslovit pouze domněnky. Podle mého názoru se většinou jednalo o málo pokročilou jednotku složenou pouze ze dvou místností – obytné prostory a ložnice (tedy pokoje a komory). Usuzuji tak hlavně z celkové nízkého počtu místností. V případě severního křídla mohlo jít o dva dvoupokojové apartmány vedle sebe. Skutečnost, že se zde nacházely obytné jednotky, vyplývá z inventáře z roku 1611.

63) Známa je i podoba starší Grueberovy schodišťové věže, kterou zachytil A. Sedláček, o. c. v pozn. 1. Je však možné, že renesanční šnek (vřetenové schodiště) byl menší a zabudovaný do hmoty stavby, čemuž by odpovídaly veduty, na nichž schodišťová věž není patrná. Nicméně mapa stabilního katastru, která vznikla přibližně ve stejné době jako veduty, věž v severozápadním koutě zakreslila. Další velmi malé, pouze obslužné točité schodiště se mohlo nacházet v severovýchodním nároží, což naznačil stavebněhistorický průzkum, s. 65.

64) Zdůvodnění této domněnky opírám o inventář z roku 1611. O funkčním využití zámku, které lze z inventáře vyvodit, viz níže.

65) Tuto skutečnost přesvědčivě doložil stavebněhistorický průzkum. Obě křídla jsou výsledkem dosti složitých stavebních fází, které lze časově vročit do období gotiky a renesance. Druhé patro západního křídla je barokní nástavbou a jeho dnešní podoba výsledkem následných přestaveb; F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23, s. 59, a plánová dokumentace.

66) F. A. Heber, o. c. v pozn. 12.

67) F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23, s. 55–60 a plánová dokumentace.

58) Jedná se o jediný viditelný doklad renesanční interiérové výzdoby na Hrubé Skále (renesanční klenby dochované v dalších křídlech jsou jednoduché, bez štukové dekorace). Dnes jsou tyto štuky sice poznamenány novodobými úpravami, i přesto zůstaly jejich původní charakter a ráz čitelné. Tato zámecká část byla považována za „nejstarobylější“ i v popisech F. A. Hebera, o. c. v pozn. 12 a A. Sedláčka, o. c. v pozn. 1. Zde se také původně nacházela honosná renesanční kachlová kamna, uložená dnes v Muzeu Českého ráje v Turnově.

59) Stavebněhistorický průzkum (F. Gabriel – O. Mácha, o. c. v pozn. 23) definoval dvě stavební etapy tohoto křídla. Západní, renesanční, a východní, pozdně renesanční. Arkádová loggie byla bezpochyby součástí poslední stavební etapy a měla, mimo jiné, za cíl vizuálně celé křídlo sjednotit a dotvořit pohodlný komunikační systém objektu.

60) F. A. Heber, o. c. v pozn. 12.

61) J. Klimešová, o. c. v pozn. 17, s. 43–44, s odvoláním na vyúčtování stavebního dozoru profesora Gruebera z let 1848–1865, uložené v SOA Litoměřice, uvedla, že z korespondence mezi architektem a stavebníkem v roce 1856 vyplynula nutnost nahrazení arkád novotvarem právě z důvodu jejich velkého poničení.

62) O vývoji obytné jednotky v raně novověkých sídlech pojednal J. Kuřeš, Reprezenční funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740). Disertační práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, Čes-

Obr. 13: Hrubá Skála – zámek, vnější jižní průčelí, pohled od jihu ze zámecké zahrady.

dokládá dochovaná omítka), ale fasádu pokrývalo již zmíněné náročné sgrafito; v přízemí psaníčkové a v patře s figurálními a krajinnými motivy, erby a medailony Smiřických. Z délky a šířky západního křídla usuzují, že bylo dispozičně pojednáno jako jednotrakt přístupný z chodby, která mohla být, vzhledem k absenci oken severně od průjezdu, vedena spíše při dvorní straně. Mohutné hlubší jižní křídlo bylo zřejmě jednoduché a pravidelně členěné okenními otvory, se vstupem ve své střední části. Přístup do patra obou křídel (tedy jižního i západního) umožňovalo jednoramenné schodiště v jihozápadním nároží. Pro přesnější představu o podobě vnějších zámeckých fasád na přelomu 16. a 17. století nemáme, bohužel, žádné indicie. Není zřejmé, zda je například také pokrývalo sgrafito, nebo členily kordonové římsy, případně zdobily různé, v renesanci běžné, architektonické detaily. Veškeré prvky byly setřeny mladšími adaptacemi a veduty z 19. století zachytily podobu zámku až po barokní přestavbě.

O provozním rozdělení hruboskalského sídla si lze udělat představu na základě výše uvedené pomyslné rekonstrukce, analogií se soudobými šlechtickými sídly a inventáře z roku 1611.

Jediný materiál, z něhož lze vycházet při rekonstrukci funkčního využití zámku na Hrubé Skále, je inventář z roku 1611. Ani ten sice neobsahuje výčet všech zámeckých prostor a není dokonce ani zřejmé, podle jakého klíče jsou popisované místnosti řazeny (v zásadě lze však konstatovat, že inventarizační komise postupovala od horních pater k přízemí, nikoli však důsledně ve všech křídlech), ale je nejpodrobnější a obsahuje několik málo definovaných prostor, jejichž polohu lze přesně lokalizovat na základě rozpoznání renesančního stavu. Dnešní východní, nejvýše na skále položené křídlo lze bezpochyby ztotožnit s tzv. nejhořejším stavením, kde byla v několika místnostech umístěna rozsáhlá zbrojnice a nespécifikované obytné pokoje.⁶⁸⁾ Soudě z popisu jedné z místností zbrojnice, která se nacházela „nad kuchyní w pokoji“,

měla zde být umístěna v přízemí i kuchyně.⁶⁹⁾ Prostor tohoto zámeckého křídla v úrovni přízemí však zaujímá skalní blok a v jeho části vytesané sklepení. S nezbytnou opatrností se proto můžeme domnívat, že ona kuchyně snad byla představenou lehčí konstrukcí na nádvoří, nacházející se přibližně v místech dnešní novostavby s terasou. Několik prostor je v inventáři označeno jako pokoje v novém stavení. Tím je dozajista myšleno severní arkádové křídlo, které v 1. a 2. patře zaujaly obytné jednotky a také pokoje „Její milosti paní“.⁷⁰⁾ První patro západního křídla bylo vyhrazeno reprezentačním účelům. S největší pravděpodobností se tu nacházely pokoje „Jeho milosti“

i tabulnice (v inventáři označená jako velká světnice).⁷¹⁾ Analogie k umístění jídelny i osobních pokojů majitele do 1. patra vstupního křídla najdeme například ve smiřickém sídle v Kostelci nad Černými lesy.⁷²⁾ Velká světnice je poslední před výčtem prostor přízemí. Místnosti 1. patra jižního křídla v inventáři podle mého názoru chybí a o jejich využití lze proto pouze spekulovat. Domnívám se, že zde mohly pokračovat reprezentační prostory, konkrétně sál, čemuž by odpovídala i prostorná dispozice tohoto křídla.⁷³⁾ V přízemí se pak nacházelo běžné hospodářské zázemí a obytné pokoje personálu. Zmíněna již byla kuchyně při východním křídle. Přibližně do severozápadních prostor lze situovat čeledník. Dále, bez bližšího určení, potom byt obročního písaře, spižírny, vinopalnu a pekárnu. V přízemí jižního křídla, v poslední z přízemních místností, se nacházelo zařízení studnice, které bylo natolik technicky náročné a důmyslné, že stálo za zmínku ještě i F. A. Heberovi a A. Sedláčkovi.⁷⁴⁾ Další hospodářské zázemí – kovárna, pivovar, bečvárna, mlýn a vodárna – bylo situováno v předzámčí a blíže při vesnici.⁷⁵⁾

Lze tedy, na základě výše uvedeného, z velké části definovat většinu z hlavních zámeckých funkcí. Obytná sekce byla umístěna v severním křídle, reprezentační v 1. patře

69) Tamtéž, inv. č. 1778, fol. 1v.

70) V období pozdní renesance bylo sice dostavováno i jižní křídlo, ale v tomto případě lze téměř s jistotou říci, že „novým stavením“ je myšleno křídlo severní. Jednak lze předpokládat logickou posloupnost popisu odpovídající pohybu inventarizační komise, a tedy pořadí od východního k sousednímu severnímu křídlu, a dále severní křídlo i dispozičně odpovídá popisu obytných místností. NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 2r: „W pokoji kde GMti paní byti raczila na Nowem Staveni“. Nacházel se zde stůl, čtyři lůžka a ložní prádlo k nim.

71) Pokoje „Geho milosti Panie“ i pokoj na „Welyke Switniczy“ jsou popsány blízko sebe v inventáři na fol. 2r. Skutečnost, že reprezentační místnosti byly ve šlechtických sídlech umísťovány v 1. patře, je známa; viz např. J. Kubeš 2005, o. c. v pozn. 62, s. 218–227.

72) A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 38, s. 95; A. Holasová, o. c. v pozn. 38, s. 60.

73) O vzniku a funkci zámeckých sálů a jejich umístění podrobně J. Kubeš 2005, o. c. v pozn. 62, s. 218–227.

74) F. A. Heber, o. c. v pozn. 12, s. 103; A. Sedláček, o. c. v pozn. 1, s. 45 až 55.

75) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 6r–7v.

68) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 1r–2r.

západního a jižního křídla, hospodářská logicky v přízemí.⁷⁶⁾ Nicméně spousta otázek není zodpovězena. Základní z nich je, zda na zámku byla kaple, a jestli ano, pak kde? Domnívám se, že sakrální prostora, fungující jako kaple bez práva veřejné bohoslužby, se někde na Hrubé Skále nacházela. Vycházím ze skutečnosti, že Valdštejnové jako kapli využívali prostor v jihozápadním nároží zámku, který teprve na počátku 19. století nahradili novostavbou kostela sv. Josefa na dnešním zámeckém předpolí.⁷⁷⁾ V 16. a na počátku 17. století Smiřičtí prokazatelně využívali kostel sv. Václava v Rovensku pod Troskami, kde se dodnes nachází i náhrobník Jindřicha Smiřického ze Smiřic, který zemřel v roce 1569, a cínová křtitelnice, darovaná kostelu Zikmundem (II.) Smiřickým roku 1575. Nicméně návštěva běžných bohoslužeb až v Rovensku pod Troskami musela být časově náročnější. Nejkratší možná cesta měří zhruba 7 km a ujet ji na koni mohlo trvat asi 45 minut. Z důvodu komfortu bohatých Smiřických předpokládám proto kapli přímo na Hrubé Skále, a to v místech dispozičně i historicky se nabízejícího jihozápadního nároží.⁷⁸⁾ Jednalo se však zřejmě o malou soukromou kapli, která nebyla zmíněna v žádném inventáři.⁷⁹⁾

Nabízejí se ovšem i jiné otázky, například, zda byla na Hrubé Skále pouze jedna kuchyně ve východním křídle – tedy v místě, odkud bylo možno jednoduše obsluhovat soukromé pokoje, ale nikoli už tabulnici či místnosti západního, případně jižního křídla, kde předpokládám společenské sály. Další kuchyně se proto mohla vyskytovat, a bylo by to logické, v blízkosti studny, tedy v jižním křídle. Pochopitelně zůstává i řada problémových okruhů, na něž nelze za současného stavu bádání uspokojivě odpovědět. Jedná se třeba o tematiku, celkový rozsah a rozložení výzdoby, z níž dnes známe jen fragmentárně část sgrafit na nádvorním průčelí západního křídla, nebo o rozmístění a způsob vytápění prostor, k jejichž řešení dnes již chybí relevantní podklady.

Obr. 14: Hrubá Skála – zámek, detail štukové výzdoby místnosti v prvním patře východního křídla.

HRUBÁ SKÁLA A JEJÍ VÝZNAM V RÁMCI SMÍŘICKÉHO DOMINIA NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Výše uvedené informace svědčí o tom, že Hrubá Skála ještě v době života Zikmunda (II.) Smiřického, tedy do roku 1608, byla využívána jako centrum správy rozlehlých smiřických statků v povodí Libuňky a jedno z hlavních sídel rodu. Je ovšem otázkou, do jaké míry. Na tento problém mohou pomoci odpovědět nejen již jmenované prameny, ale i jejich konfrontace s historickými událostmi.

Smrtí Jaroslava (I.) z černokostelecké větve v roce 1597 a ustanovením smiřického fideikomisu se Zikmund (II.) Smiřický rázem stal jedním z nejbohatších mužů v zemi, který ve svých rukách soustředil rozlehlé dominium a jeho vliv i nadále sílil. Je velmi pravděpodobné, že samotný Zikmund při svém společenském postavení trávil většinu času v Praze. K bydlení mu tam nejlépe sloužil malostranský palác, jistě dosti reprezentativní. Bohužel, o něm nemáme mnoho zpráv. Malostranský palác zaznamenal jediné smiřický inventář z roku 1611, který jej však zachytil až ve stavu po vpádu pasovských vojsk a není možné si tedy udělat úplnou představu o přepychu stavby, i když o něm mnohé svědčí.⁸⁰⁾ Mám na mysli např. zmínky o zelených či květovaných tkaných tapetách, lůžku pod nebesy s dřevěnými pozlacenými makovičkami, černé vysoké židli německé provenience v komoře vedle velké světnice v horním poschodí a různobarevných kožených židlích; tedy vybavení, které takto specificky není zaznamenáno v žádném jiném smiřickém inventáři.⁸¹⁾ O významu pražského paláce a Prahy pro Smiřické není pochyb, stejně jako tomu bylo u dalších významných šlechticů tehde-

76) Bohužel se nepodařilo lokalizovat fraucimor. V inventáři je sice uveden, ale konkrétní určení jeho umístění je nemožné. Z logiky uspořádání místností by vyplývalo jeho situování poblíž apartmánů paní domu – tedy do severního křídla, ale tomu odporují údaje inventáře, který jej zaznamenal hned vedle apartmánů zámeckého pána, což však není věrohodné.

77) Byl vysvěcen v roce 1812 a jednalo se o pozoruhodnou ranou novogotickou novostavbu.

78) Na možnou přítomnost kaple na Hrubé Skále už ve středověku upozornil nedávno také F. Záruba, Hradní kaple II. – doba lucemburská. Praha 2015, s. 300.

79) Na rozdíl od velmi honosně pojaté kaple v Kostelci nad Černými lesy, kterou dobové inventáře reflektovaly.

80) NA Praha, KK, inv. č. 1778, fol. 76r–77v.

81) Nutno však podotknout, že palác musel být pasovskými žoldnéři notně vydrancován, neboť třeba vybavení paláce zlatem a stříbrem je skromné a čítá jediný menší odstavec na fol. 76v, uvádějící např. umyvadlo s nálevkou místy pozlacené, bílé nepozlacené svícný, pozlacené vybíjené slánky, velký stříbrný kalamář, lžice s ohnutými střenkami, mezi nimiž byla jedna zlomená atp.

Obr. 15: Hrubá Skála – zámek, detail štukové výzdoby místnosti ve druhém patře východního křídla.

ší doby pohybujících se v okolí císaře Rudolfa II.⁸²⁾ Časté cestování renesanční šlechty a rychlost jejich rozličných přesunů jsou poměrně obdivuhodné a dobře zřejmé třeba z deníku Adama mladšího z Valdštejna, který poskytuje i několik informací o nejruznějších pobytech a pohybu Smiřických.⁸³⁾ Právě z něj se dovídáme, že např. v dubnu 1602 navštívil Adam mladší z Valdštejna Hrubou Skálu, protože se tam konal pohřeb Zikmundova mladšího bratra Albrechta Vladislava.⁸⁴⁾ Nicméně ve Valdštejnově deníku je to jediná zpráva o Hrubé Skále. Přesto, že jeho kontakty se Smiřickými byly běžné, Adamovy návštěvy u nich se konaly nejčastěji v Praze či na dalších sídlech v její blízkosti. Důležité je, že v listopadu 1603 jel mladý Valdštejn k Zikmundovi Smiřickému na noc na Kostelec, stejně jako v červnu roku 1604, či na návštěvu v srpnu v roce 1607.⁸⁵⁾ Mimo tyto návštěvy na Kostelci byly také časté jednodenní pobyty ve Škvorci, Klučově a Kolodějích, kam se jezdilo na štvání zvěře.⁸⁶⁾ Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že Zikmund (II.) už na počátku 17. století vyměnil svůj hruboskalský „domov“ za pohodlnější, větší a přístupnější Kostelec nad Černými lesy. O tom, že jeho rodina žila hlavně v Kostelci, svědčí i to, že když v letech 1607–1608 prožívala Zikmundova dcera, tehdy sedmnáctiletá Eliška Kateřina, svůj erotický román s kovářem Jiříkem, odehrál se právě na Kostelci nad Černými lesy.⁸⁷⁾ A Hrubá Skála

la pro svou odlehlost už tehdy byla vhodná především k tomu, aby zde Eliška Kateřina mohla být za svůj prohřešek po řadu let uvězněna. Soudě z výdajů v komorních knihách, Eliška Kateřina za své společenské provinění pykala opravdu tvrdě. I když účty Smiřických dokládají využití zámku ještě v roce 1609, mohlo se jednat nejspíše jen o sporadické pobyty rodiny např. při možném nebezpečí, jako tomu bylo na jaře roku 1608, kdy Zikmund Smiřický při postupu vojska rakouskouherské konfederace v čele s arcivévodou Matyášem Hrubou Skálu zjevně vyhodnotil jako bezpečnější místo, než Kostelec, Škvorec, Koloděje či Prahu.⁸⁸⁾ Přes veškerou romantiku, kterou je

dnes zámek na Hrubé Skále obestřen, byl na počátku 17. století pro své obyvatele už nepohodlný. Položen daleko od Prahy, v chladných skalách, špatně přístupný, bez prostředního sousedství většího města a neskytající ani mnoho možností pro rozšiřování zástavby. Neposkytoval prostě komfort hodný jednoho z nejbohatších mužů v zemi. Přestože panství v severovýchodních a východních Čechách byla pro Smiřické hospodářsky stále velmi důležitá, volili pro své bydlení v tomto teritoriu zřejmě raději městský palác v Jičíně. Investice do něj byla pro ně daleko rentabilnější a zajímavější, než obtížná a málo perspektivní přestavba starého sídla. Preference postavení rezidence v Kostelci nad Černými lesy na úkor Hrubé Skály je tedy v rámci smiřického dominia hruboskalské větve zřejmá již v průběhu prvního desetiletí 17. století.

Jak tomu ale bylo v případě zámku v Náchodě – tedy sídle třetí rodové line? Připomeňme si, že náchodská větev vymřela Albrechtem Václavem Smiřickým v roce 1614. Touto událostí však renesanční stavební dějiny smiřického východočeského sídla zdaleka neskončily. Jeho bratranec z hruboskalské větve, Albrecht Jan, si této lokality zjevně velmi vážil a věnoval ji nemalou pozornost. Svědčí o tom záznamy v komorních knihách, které uvádějí značné částky na opravu náchodské rezidence ještě v letech 1615–1616 a v roce 1618.⁸⁹⁾ Přesto, že postup prací a jejich přesnější určení bude předmětem dalšího bádání, už nyní lze říct, že stavební práce byly rozsáhlé, architektonicky poměrně ambiciózní a podílel se na nich italský stavitel Domenico de Bossi.⁹⁰⁾ Částky byly vysoké hlavně v letech 1615–1616. V roce 1615 bylo jistému mistru Benešovi a Domenicovi de Bossi vyplaceno 340 kop českých grošů a kameníku Kryštofovi 210 kop českých grošů.⁹¹⁾ V ná-

82) O významu Prahy a o tom, jak šlechtici dělili svůj čas mezi pobyt v Praze a pobyt na svých „domovských“ rezidencích, např. P. Maťa, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem. Opera historica 7: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, 1999, s. 139–161. Z této studie, v níž autor mimo jiné na podkladě deníku Adama mladšího z Valdštejna vypočítal podíl dnů, kdy byl Valdštejn v Praze a kdy mimo ni, vyplývá, že počet dnů pražského pobytu ve většině sledovaných let naprosto převažoval.

83) M. Koldinská – P. Maťa, *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*. Praha 1997.

84) Tamtéž, s. 42.

85) Tamtéž, s. 73, 85, 144.

86) Tamtéž, s. 50, 53, 90, 111.

87) Příběh Elišky Kateřiny a kováře Jiříka byl zaznamenán jak v odborné, tak i beletristické literatuře. Podložené historické údaje přinesl J. Francek, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, in: *Východ-*

dočeský sborník historický 3, 1993, s. 273–298.

88) Tamtéž, s. 277.

89) O výdajích pro panství Náchod do roku 1614 nemáme zprávy, neboť účetní informace o panství se staly součástí komorních knih až po smrti Albrechta Václava v roce 1614. Kniha pro rok 1617 chybí.

90) NA Praha, KK, inv. č. 1766, fol. 53r a 57v; tamtéž, inv. 1767, fol. 21r a 23v–24r; tamtéž, inv. č. 1779, fol. 73.

91) Tamtéž, inv. č. 1766, fol. 57v. Výdajů za stavbu náchodského zámku

ZIKMUND * 1468 – † 1548 (Rovensko pod Troskami) 1 m. Ofka z Boskovic 2. m. Kunhuta z Fictum	Jaroslav (I.) * 1513 – † 1597 (Kostelec nad Černými lesy) m. Kateřina Zajícová z Házmburku Kostelec nad Černými lesy, Škvorec, Uhřetěves	Albrecht Vladislav * 1562 – † 1602 (Hrubá Skála, Rovensko) m. Barbora Popelovna z Lobkovic
	Jindřich * 1535 – † 1569 (Rovensko pod Troskami) m. Alžběta z Valdštejna Hrubá Skála, Semily, Hořice, Navarov	Zikmund (II.) * 1558 – † 1608 (Kostelec nad Černými lesy) m. Hedvika Zajícová z Házmburku Hrubá Skála, Český Dub, Kumburk
Albrecht * 1528 – † 1566 (Náchod) m. Hedvika z Házmburku († 1592) Náchod, Škvorec	Markéta * 1557 – † 1593, matka Albrechta z Valdštejna m. Václav IV. z Valdštejna	Jaroslav (II.) * 1588 – † 1611 (Kostelec nad Černými lesy) m. Alžběta Zapská ze Zap Hrubá Skála, Žlunice, Hradištko
		Alžběta Kateřina * před 1590 – † 1. 2. 1620 m. Ota Jindřich z Vartemberka
		Markéta Saloména * 1597 – † 1655 (Nizozemí) m. Jindřich Michal Slávata z Chlumu a Košumberka
		Jindřich Jiří * 1592 – † 1630 (Rovensko pod Troskami)
		Albrecht Jan * 1594 – † 1618 (Kostelec nad Černými lesy)
Václav * 1564 – † 10. 8. 1593 (Náchod) m. Dorota Holická ze Šternberka Náchod, Škvorec	Albrecht Václav * 1590 – † 1614 (Náchod) Kostelec nad Černými lesy	

■ větev černokostelecká
 ■ větev hruboskalská
 ■ větev náchodská

Obr. 16: Zjednodušená genealogická tabulka Smiřických ze Smiřic (kresba H. Prixová Dvorská, duben 2014).

sledujícím období byly částky obdobné a v roce 1618 pak pokrývaly činnost pokrývačů a truhlářů.⁹²⁾ Náchodskou rezidenci tedy, stejně jako v Kostelci nad Černými lesy, považovali Smiřičtí za perspektivní a pracovali na jejím zdokonalování. Je to logické, zámek nad prosperujícím městem nabízel značné možnosti pro reprezentaci i pohodlí při pobytu v této, od Prahy nejvzdálenější, državě rodového dominia.

Všechny předložené informace o zámku na Hrubé Skále tedy vedou k závěru o upadajícím významu této rezidence již řadu let před rokem 1618, v době, kdy si Smiřičtí sotva připouštěli možnost náhlého vymření rodu. Nicméně, právě s pomocí takto rekonstruované proměny významu objektu lze také datovat poslední zámecké renesanční úpravy. Zcela zřejmě se uskutečnily nejpozději na samém začátku 17. století. Mezníky v dostavbě smiřického sídla nabízí období mezi lety 1597, kdy se do popředí dostává kostelecký zámek, a 1602. Z toho roku totiž pochází urbář panství s velmi stručným popisem zámku, z něhož se dovídáme v podstatě jen to, že byl odhadnut na 1000 kop českých grošů a byly při něm jedna zahrada s kořením a druhá se zeleninou, oceněné na 400 kop českých grošů, dále pivovar v hodnotě 200 kop grošů a kovárna oceněná na 50 kop českých grošů.⁹³⁾ Urbář obsahuje soupis celého panství a není dostatečně zřejmé, pro jakou příležitost byl vlastně vyhotoven. Ke změně majitelů v tomto období nedošlo, a vzhledem k platnosti fideikomisu ani nemoh-

lo. Nemělo by však uniknout pozornosti, že právě v tomto roce zemřel Zikmundův bratr Albrecht Vladislav a Zikmund II. se svou rodinou již žil v Kostelci nad Černými lesy. Urbář měl snad být stvrzením smiřického majetku a měl se později stát sídlem jednoho ze Zikmundových potomků. Dokončení hlavních zámeckých úprav v 90. letech 16. století by stylisticky odpovídala také podoba arkád a sgrafitové výzdoby zámeckého nádvoří.

Závěrem mohu říct, že právě na příkladu zámku Hrubá Skála jako reprezentačním sídle mocného rodu je patrná proměna myšlení raně novověkých velmožů. Je zde zřejmá změna jejich priorit a potřeb oproti preferencím jejich předků. Zatímco zhruba do roku 1597 hrála Hrubá Skála z hlediska celého dominia zásadní roli – byla sídlem hruboskalské větve rodu –, na počátku 17. století se tato situace změnila do té míry, že zůstala pouhým vřazením pro Elišku Kateřinu Smiřickou. Co bylo příčinou této proměny? Důvodů bylo hned několik. Nejdůležitějším byla změna struktury smiřického dominia. Ruku v ruce s tím došlo k vymírání jednotlivých linií rodu. Přesto, že představitelé hruboskalské linie vymřeli jako poslední, nepovažovali Hrubou Skálu za objekt dostatečně vhodný pro reprezentaci rodu. Z velké míry to bylo dáno polohou zámku. Stavba na stísněném skalnatém bloku na okraji lesů neposkytovala dostatečný komfort a staveniště nedovolovalo ani další rozšíření sídla. Navíc se zámek nacházel příliš daleko od Prahy. Přestože panství v severovýchodních a východních Čechách byla pro Smiřické i na počátku 17. století důležitá, volili pro své bydlení v tomto teritoriu raději městský palác v Jičíně.

Definování role zámku v kontextu ostatních smiřických sídel je důležité také pro další vývoj bádání o využití a fungování celé rezidenční sítě ambiciózního rodu na počátku 17. století. K hlubšímu pochopení „kulturně-sociálního“ zázemí pánů ze Smiřic v budoucnu jistě přispěje např. rozklíčování symboliky sgrafit na nádvoří Hrubé Skály. I ono napomůže přesnějšímu rozpoznání jejich mocensko-politického vlivu a jeho promítnutí do podoby architektury, kterou pragmaticky využívali, ale jejímž prostřednictvím se i prezentovali.

pro Domenica de Bossi si všiml také P. Uličný, Jičínský zámek za Trčků a Smiřických, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 22, 2009, s. 182. Uličný však Mistra Beneše i Domenica de Bossi pokládá za jednu osobu. Vzhledem k tomu, že přesná citace z komorních knih zní „M. Benessowii ginah Dominikowoy Debossi...“, považují za málo pravděpodobné, aby Domenico byl přezdívan jako Beneš. Z tohoto důvodu jsem přesvědčena, že se jedná o částku pro dvě osoby – stavitele a zedníka –, které se snad při převzetí mohly vzájemně zastoupit.

92) Přesné údaje zde neuvádím vzhledem k zaměření studie primárně na zámek na Hrubé Skále a slouží mi pouze jako doklad stavebních prací na zámku v Náchodě.

93) NA Praha, fond SM-UR, inv. č. 32, fol. 1r: „Zamek Skaly – rozdílým rozepsaním klade se totiz zamek 1000 Kop grossu zahrada korzenim vysazena, a druha zahrada pro varzeni przi ni haltryze 400 kop grossu. Pivovar staveni a gehu svrsky 200 kop grossu. Kovarna przi zamku s nadobim 50 kop grossu. Summa 1650 kop grossu“.

DAS SCHLOSS HRUBÁ SKÁLA ZU BEGINN DES 17. JAHRHUNDERTS

BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER BEDEUTUNG UND BENUTZUNG DES SITZES VON SMÍŘICE IM KONTEXT DES FAMILIENDOMINIUMS

Das Schloss Hrubá Skála (Großskal, Bez. Semily) war im 16. Jahrhundert Sitz einer der Linien des reichen Adelsgeschlechtes Böhmens – des Smířický v. Smířic. Vor der Schlacht am Weißen Berg fasste sein Dominium einen wesentlichen Teil von Mittel- und Nordostböhmen mit Zentren in Kostelec nad Černými Lesy (Schwarzkostelez, Bez. Prag-Ost), Náchod und bereits Hrubá Skála um. In diesen zentralen Orten befanden sich bis 1597 Sitze der einzelnen Linien, in die sich die Generation der Nachfolgen von Zikmund (I.) v. Smířic geteilt hat. Am Ausgang des 16. Jahrhunderts aber der Repräsentant der Schwarzkostelez Linie Jaroslav (I.) hat den Fideikommiss errichten und damit den Besitz des Geschlechtes verkoppeln lassen, wodurch die Bedeutungsdifferenzierung der Residenzsitze zustande kam. Während die Stellung von Kostelec, Náchod und Hrubá Skála als Zentren der selbständigen Domänen verhältnismäßig gleichberechtigt gewesen war, nach der Vereinigung des Familienbesitzes durch Fideikommiss muss eine Umwandlung dieses Verhältnisses und Bildung ihrer gegenseitigen Hierarchie geschehen sein.

Das im Herzen des sog. Böhmisches Paradieses situierte Schloss Hrubá Skála ist heute von manchen Umbauten bezeichnet und trägt deutliche historisierende Zeichen. Von den architektonischen Fragmenten, die zu einer Vorstellung von seiner Gestalt und Benutzung in der Periode vor der Schlacht am Weißen Berg Andeutungen geführt hätten, sind recht wenige erhalten. Der Bau nahm auch die Kunsthistoriker nicht ein – mit Ausnahme der in der Problematik des 19. Jahrhunderts Interessierten. Beim Studium der spärenaissancezeitigen Themen ist es unentbehrlich sich an die erhaltenen Schriftquellen zu stützen. Das Ziel des vorliegenden Beitrags besteht darin, auf den mit Unrecht vernachlässigten Bau aufmerksam zu machen sowie seine Bedeutung im Rahmen des Besitzes von Smířický anzudeuten, und zwar mit Hilfe der Analyse der Inventarien und Familienkammerbücher.

Anhand der angeführten Quellen lässt es sich konstatieren, dass die Bedeutung von Hrubá Skála für die Smířický sich anfangs des 17. Jahrhunderts sehr rasch und gründlich änderte. Während ungefähr bis 1597 Hrubá Skála aus dem Blickpunkt des ganzen Dominiums eine wesentliche Rolle gespielt hatte – es war Sitz des Großskal Linie – zu Beginn des 17. Jahrhunderts änderte sich die Lage so weitgehend, dass es bloß als Gefängnis für Eliška (Elisabeth) Katharina v. Smířic seine Rolle spielte. Worin war die Ursache dieser Umwandlung? Es gab gleich mehrere Gründe dafür. Der wichtigste unter ihnen fußte in der Verwandlung der Struktur des Dominiums von den Smířický. Dazu wirkte das Erlöschen einzelner Linien. Obwohl die Mitglieder des Großskal Linie erst als die letzten ausstarben, sie hielten Hrubá Skála nicht für einen genügend repräsentativen Sitz. Größtenteils war das durch seine Lage verursacht. Ein Bau auf steilem Felsenblock am Rande der Bewaldung bot keinen genügenden Komfort und die Baustelle erlaubte auch keine Erweiterung des Sitzes. Darüber hinaus befindet sich das Schloss weit von Prag entfernt. Auch wenn die Domänen in Nordost- und Ostböhmen für das Geschlecht Smířický wichtig waren, die Adligen wählten lieber das Stadtschloss in Jičín zum Bewohnen.

Auch trotz dem fragmentarischen Erhaltungszustand des Schlosses werden im Beitrag die Gestalt und Funktionsausnutzung des Residenzsitzes, und zwar anhand der erwähnten Quellen, historischen Veduten und bauhistorischen Analysen angedeutet. Es ist gelungen überwiegend die Mehrheit der wichtigen Funktionen des Schlosses zu definieren. Die Bewohnungssektion befand sich im Nordflügel, der repräsentative Teil im 1. Obergeschoss des West- und Südflügels, die Wirtschaftsräume natürlich im Erdgeschoss. Mehrere Räume lassen sich sogar genauer lokalisieren (z. B. die Gemächer des Herrn und der Frau, der Tafelraum, die Rüstkammer usw.). Ungerade Belege der historischen Ereignisse in Kombination mit Eintragungen in Kammer- und Bestandsbüchern ermöglichen den letzten Renaissanceumbau spätestens ins Jahr 1602 zu datieren; mit einer hohen Wahrscheinlichkeit in die 1590er Jahre. Mit dieser Bauetappe lässt sich die Entstehung des toskanischen Arkadengangs vom Nordflügel identifizieren, den Bernhard Grueber bei den architektonischen Eingriffen im 19. Jahrhundert nachgeahmt hat, und die renaissancezeitige Aus-

schmückung der Hoffassade des Westflügels mit einem Wappen von Smířický und Büsten einzelner Geschlechtsmitglieder in Medaillons, deren Fragmente sich bis heute erhielten. Die präsentierten Schlüsse bilden einerseits eine Grundlage zur Erkenntnis der Geschichte eines der Adelssitze Böhmens, aber auch zum Begreifen des Wirkens vom Netz der Residenzen eines der Geschlechter, die um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts starke machtpolitische Ambitionen besaßen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Johann Anton Vernuto, Schloss Hrubá Skála (Großskal, Bez. Semily), Vedute, 1822 (übernommen aus J. A. Venuto, zit. W., s. Anm. 11).

Abb. 2: Franz Alexander Heber, Hrubá Skála, Vedute, 1844 (übernommen aus F. A. Heber, zit. W., s. Anm. 12).

Abb. 3: Hrubá Skála, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1842 (ÚAZK [Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster], zit. W., s. Anm. 51).

Abb. 4: Hrubá Skála – Schloss (für Abb. 4–5 die Vermessung der bauhistorischen Untersuchung; F. Gabriel – O. Mácha, zit. W., s. Anm. 23, Zeichnung D. Prix): a – Grundriss vom Erdgeschoss, Skizze des heutigen Zustandes, etliche rezente Querwände und Konstruktionen ausgelassen; A – annähernde Lage der leichteren Küchenkonstruktion; B – Keller; C – annähernde Lage der Gesindestube; D – Hausflur; E – Räume ohne genaue Lokalisierung: Wohnung des Pfründenschreibers, Speisekammer, Weinbrennerei, Bäckerei; F – Brunnen; b – Hrubá Skála – Schloss, Grundriss vom 1. Obergeschoss, Skizze des heutigen Zustandes, etliche rezente Querwände und Konstruktionen ausgelassen; A – Wohnräume; B – Gemächer der Ehefrau von Zikmund Smířický; C – Wohnräume; D – Wohnraum (gegen 1611 einzelne Räume hatten unterschiedliche Anlage und wahrscheinlich auch Größe); E – annähernde Lage der Gemächer von Zikmund Smířický; F – mögliche Lokalisierung der großen Stube; G – hypothetische Lage der Kapelle (außer Inventar); H – hypothetische Lage des Saals (außer Inventar). Mit Rücksicht zur Tatsache, dass eine Menge von inneren Quermauern aus den Umgestaltungen und Adaptierungen des 19. und 20. Jahrhunderts stammt, ist die Lokalisierung der Räume nur annähernd; c – Grundriss vom 2. Obergeschoss, Skizze des heutigen Zustandes, etliche rezente Querwände und Konstruktionen ausgelassen; A, B – Rüstkammer; C – Wohnraum oder Rüstkammer; D – Wohnräume; der Westflügel war um 1611 ohne 2. Obergeschoss.

Abb. 5: Hrubá Skála – Schloss: a – Grundriss vom Erdgeschoss mit ersichtlich gemachten älteren Bauentwicklungsphasen: rot – mittelalterliches Mauerwerk; blau – renaissancezeitige Etappe, Mitte des 16. Jahrhunderts; dunkelblau – spätere Renaissanceetappe, Ende des 16. Jahrhunderts; farblose Fläche – barocke und spätere Etappen; b – Grundriss vom 1. Obergeschoss mit ersichtlich gemachten älteren Bauentwicklungsphasen: rot – mittelalterliches Mauerwerk; blau – renaissancezeitige Etappe, Mitte des 16. Jahrhunderts; dunkelblau – spätere Renaissanceetappe, Ende des 16. Jahrhunderts; farblose Flächen – barocke und spätere Etappen. Abb. 6: Hrubá Skála – Schloss, Westflügel, renovierte Sgraffitoausschmückung, Medaillon (alle Fotos H. Prixová Dvorská, April 2014).

Abb. 7: Hrubá Skála – Schloss, Westflügel, rekonstruierte Sgraffitoausschmückung, Wappen der Smířický v. Smířic.

Abb. 8: Hrubá Skála – Schloss, Westflügel, renovierte Sgraffitoausschmückung, Detail.

Abb. 9: Hrubá Skála – Schloss, Ansicht von Nordwesten.

Abb. 10: Hrubá Skála – Schloss, Nordflügel mit dem Arkadengang.

Abb. 11: Hrubá Skála – Schloss, Westflügel, Hoffassade.

Abb. 12: Hrubá Skála – Schloss, Südflügel, Ansicht von Norden.

Abb. 13: Hrubá Skála – Schloss, südliche Außenfassade, Ansicht von Süden vom Schlossgarten zu.

Abb. 14: Hrubá Skála – Schloss, Ostflügel, Stuckdekor im Raum im 1. Obergeschoss, Detail.

Abb. 15: Hrubá Skála – Schloss, Ostflügel, Stuckdekor im Raum im 2. Obergeschoss, Detail.

Abb. 16: Geschlecht Smířický v. Smířic, vereinfachte genealogische Tabelle (Zeichnung H. Prixová Dvorská, April 2014).

(Übersetzung J. Noll)